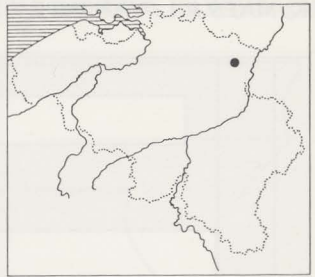

K. MAES & L. VAN IMPE

Begraafplaats uit de IJzertijd en Romeinse vondsten op «de Rietem» te Wijshagen (gem. Meeuwen-Gruitrode)

Na de onderbreking voor de winter 1984/85 volgde een tweede opgravingskampagne op «de Rietem» (of «Rietem») te Wijshagen. De campagne liep van 3 juni tot en met 2 december 1985¹. Op het kaalgekapt en door laag struikgewas overwoekerde terrein werden opnieuw lange sleuven aangelegd, vooral met de bedoeling de uitgestrektheid van het IJzertijdgrafveld na te gaan. In één zone waar Romeinse woonsporen aan het licht kwamen sloten de sleuven aan elkaar tot een groter opgravingsvlak (fig. 1).

Het prehistorisch grafveld

In het geheel leverde het onderzoek nu al 30 prehistorische brandgraven op (fig. 2). Zoals op het geschematiseerd verspreidingsplan te merken is, kan men maar weinig ordelijke samenhang in de begraafplaats herkennen. Hier en daar mag men gewagen van een twee-aan-twee-groepering. Grafheuvels, of wat daarvoor kon doorgaan, werden niet meer aangesneden. Door de afwezigheid van structuren of aardophopingen aan de oppervlakte is de verleiding natuurlijk groot om het grootste deel van de bijzettingen als vlakgraven af te doen, maar wie met dit type van onderzoek op zandbodems vertrouwd is weet dat de afwezigheid van oppervlaktestructuren een gevolg kan zijn van posterieure factoren en zelfs dat de aanwezigheid van perifere structuren niet altijd even evident met grafheuvelophopingen gepaard moet gaan.

Wat in deze begraafplaats meest opvalt is de afwezigheid van urngraven in de klassieke betekenis, d.w.z. bijzettingen waarin een min of meer gave pot als asurn

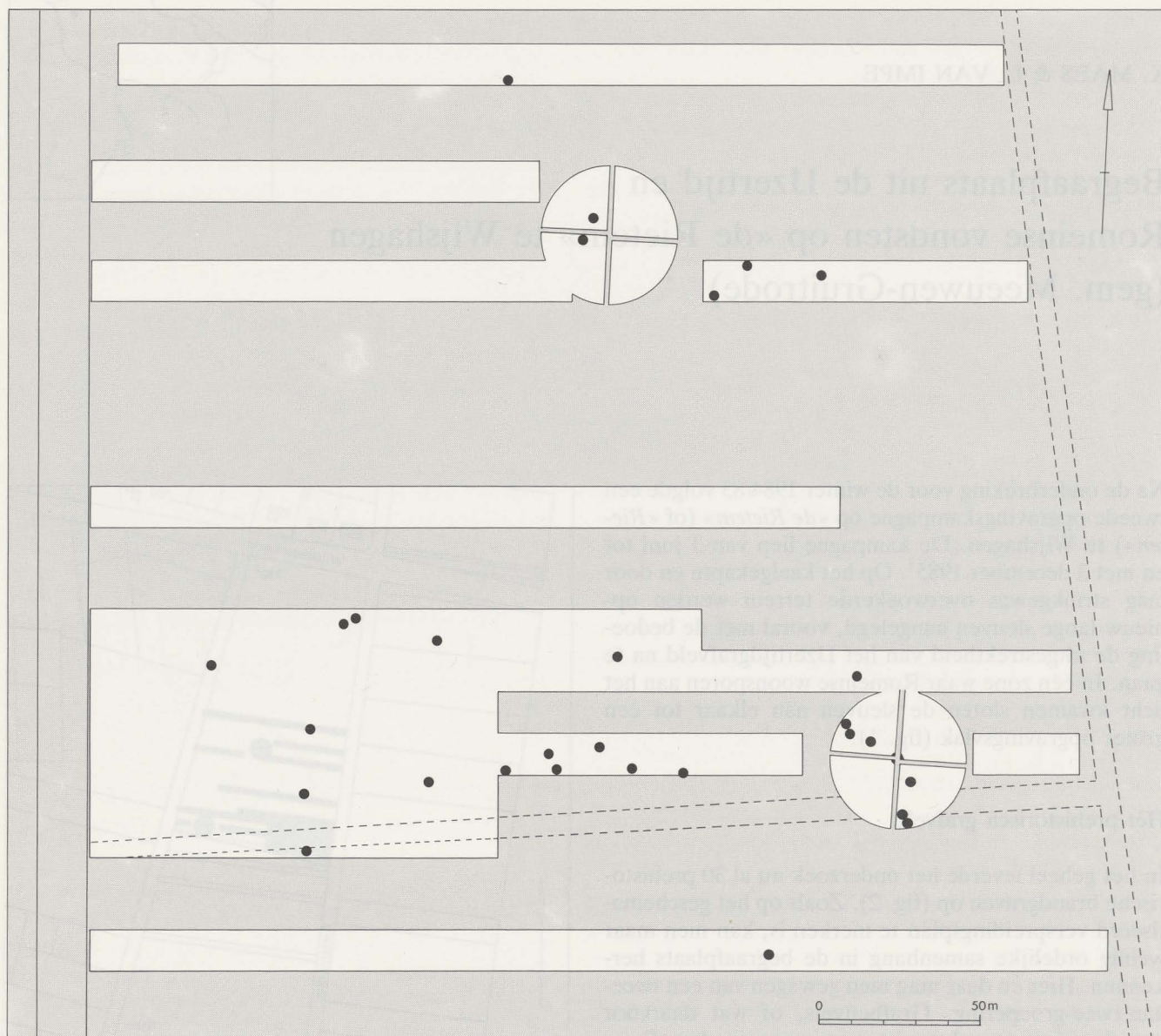

1 Schets van de percellering, met indicatie van de in 1984/85 vrijgelegde zones.

een plaats kreeg². De helft van de graven kunnen we omschrijven als beenderpakketten, nl. eenvoudige graven waarin praktisch alleen verbrande beenderresten teruggevonden werden. De andere helft van de reeks bestaat uit zgn. brandrestengraven: hier gaat het om eenvoudige kuiltjes van wisselende grootte, waarin benevens de gekreemde menselijke botresten als van de brandstapel en urnscherven uitgestrooid werden. Over het algemeen dient opgemerkt dat de graven slecht bewaard zijn en dikwijls geleden hebben onder de bosbeheerswerken, zodat de determinatie «beenderpakket» versus «brandrest» niet altijd zo duidelijk en zeker is. Bijgaven zijn in de beendergraven zeldzaam: slechts af en toe leverden deze graven een of twee kleine scherven op, of enkele moeilijk identificeerbare brokjes brons of ijzer. Een aantal van de groep der brandrestengraven is vrij arm en bijna vergelijkbaar met de beendergraven. Enkele echter zijn

1 Opgraving uitgevoerd met medewerking van het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid en van Begroting, van het Gemeentebestuur van Meeuwen-Gruitrode en van het Bestuur voor Waters en Bossen (Houtvesterij Bree).

2 Een kleine nalatigheid dient goedge maakt. In ons eerste verslag (cf. Maes & Van Impe 1985) werd nagelaten te wijzen op de melding van een urnvondst in een grafheuvel op de Rietem te Wijshagen (cf. Dens 1897, 234 en fig. Pl. VII:16. De Loë 1931, 68-69. Engels 1985, 33). In ieder geval lijkt deze urn een oudere horizont te vertegenwoordigen.

2 Uittreksel uit het opgravingsplan met de spreiding van de brandgraven uit de IJzertijd.

eerder rijk en leverden zelfs scherven op, die aan 5 verschillende potten behoorden. Vóór deze potten in het graf terechtkwamen werden ze eerst in elkaar geslagen en vergruizeld. Alle scherven van alle bijgaven waren in de graven trouwens door mekaar vermengd. Waarschijnlijk gaat het om aardewerk dat uitsluitend dienst gedaan heeft bij de handelingen en akten die de feitelijke krematie voorafgingen, akten die men pleegt aan te duiden als het dodenmaal en de plengoffering. Meer dan eens hebben we verder kunnen vaststellen dat verbrande en niet verbrande scherven aan elkaar pasten, wat er op duidt dat het aardewerk ritueel gebroken werd vóór of zelfs nog tijdens het aanwakkeren van het vuur van de brandstapel.

We geven hier twee voorbeelden van zulke bijzettingen.

Van het brandrestengraf 16 was op ca. 30 cm onder het maaiveld in het gele tot oranjekeurig zand slechts

een ca. 30 cm grote grijsbeige tot bleek-mosterdkeurig vlek te zien, met daarin merkbaar brokjes verbrand bot, houtskool en scherven. Dieper breidde deze verkleuring zich uit tot een langwerpige zeer onregelmatige vlek: op een diepte van ca. 65 cm haalde het graf een lengte van ongeveer 1,50 m; de laatste resten van de krematie en de houtskool werden op een diepte van 90 cm teruggevonden. Het is niet duidelijk wat de oorzaak kan zijn van het grillig patroon in de grafkuil. Bioturbatie kan één verklaring zijn, maar aangezien sekundaire pedogenetische processen onze moderne waarnemingen in de arme zandbodem sterk kunnen determineren, mag niet uitgesloten worden dat de stofelijke resten van de overledene hier al onmiddellijk in een diepe en langwerpige kuil verstrooid werden. Scherven van minstens 2 recipiënten lagen door elkaar; verbrande én gave stukken lieten zich perfect aaneenpassen. Zo beschikken we hier onder meer over een klein bruinkleurig peervormig urntje met laaghangend buikje en korte licht uitbuigende rand; de wand is

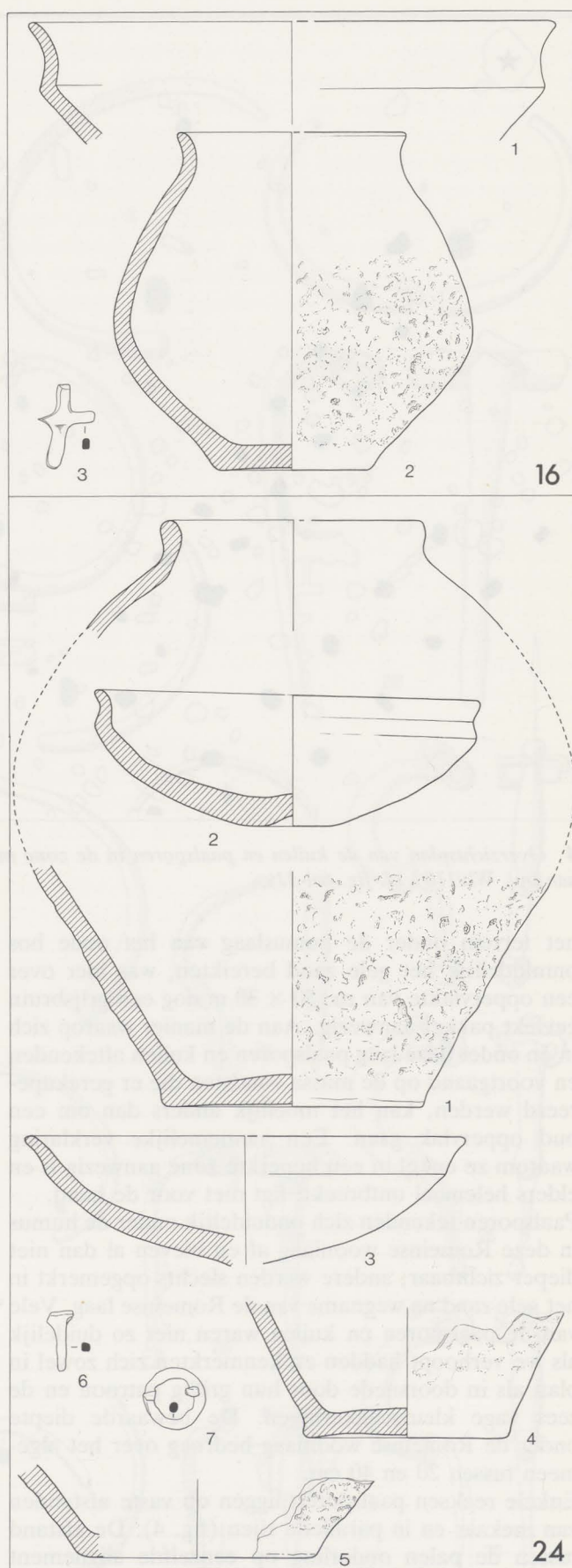
grotendeels besmeten, de hals bleef effen. Verder waren er stukken van een trechtervormige schaal met uitstaande konkave rand. Een klein door en door geoxydeerd stukje ijzer, dat met enige moeite een restant van een ijzeren gordelhaakje met dwars gemonteerd eindstuk zou kunnen zijn lag eveneens tussen de krematie (fig. 3)³.

Het brandrestengraf 24 bestond uit een onregelmatige ca. 50 cm grote en evenzo diepe kuil, waarin verbrande botresten, as en houtskool, benevens scherven van minstens 5 potten lagen. Oorspronkelijk kan de kuil groter geweest zijn; de verkleuringen van de kuil zelf verliezen zich in deze van de Romeinse laag (cf. *infra*). De bijgaven konden hersteld worden tot: 1. een min of meer hoge bolle gesloten urn met kort opstaand randje en deels besmeten wand; 2. een kleine bolle schaal met *omphalos*-bodem en geknikte randpartij; 3. een lage schaal met konkave rand (in het midden-deel, waar men de bodem verwacht, buigt de scherf-rand licht uit: het is hier helemaal niet duidelijk of het om de aanzet van een klein smal pedestalvoetje gaat, dan wel om een vervorming door de hitte van de brandstapel); 4-5. bodems van ruwwandige besmeten urnen; 6-7. ijzeren fragmenten, waarbij een ringetje en een spijker (?) (fig. 3).

Hoewel het gewone aardewerk uit de IJzertijd vrij moeilijk nauwkeurig te dateren is, wijst de afwezigheid van o.a. de klassieke *Schrägrand*-elementen er op dat de Vroege IJzertijd niet meer in aanmerking moet genomen worden. Aangezien het om aardewerk gaat dat in onze Kempen in grafensembles nog niet zo vaak gevonden werd, laat staan in grotere nederzettingen-komplexen, behoort een nauwkeurige datering voorlopig nog niet zo direkt tot de mogelijkheden. Enkele nederzettingen-arealen uit het zuidelijk deel van Nederland bieden voor dit doel blijkbaar iets betere perspectieven⁴. De schalen met geknikte en konkave randpartij suggereren invloed van de zgn. Marne-keramiek en zouden bijgevolg een ruime datering in de Midden IJzertijd (naar Verwers) kunnen verdragen. De meer bolle recipiënten met korte opstaande rand hebben wat verwantschap met allerhande fles- en tonvormige potten uit de Late IJzertijd⁵, zodat een jongere datering voor enkele graven niet uitgesloten kan worden.

De Romeinse periode

De enkele verspreide vondsten uit de Romeinse tijd, die al in de loop van de eerste campagne in 1984 verzameld werden, konden op een eerder verrassende manier met een hele reeks nieuwe vondsten aangevuld worden. Toen één der proefsleuven in een kleine zone plots heel wat Romeins aardewerk, bronzen voorwerpen en zelfs bodemsporen begon op te leveren, werd het opgravingsvlak er uitgebreid. Waar we elders op

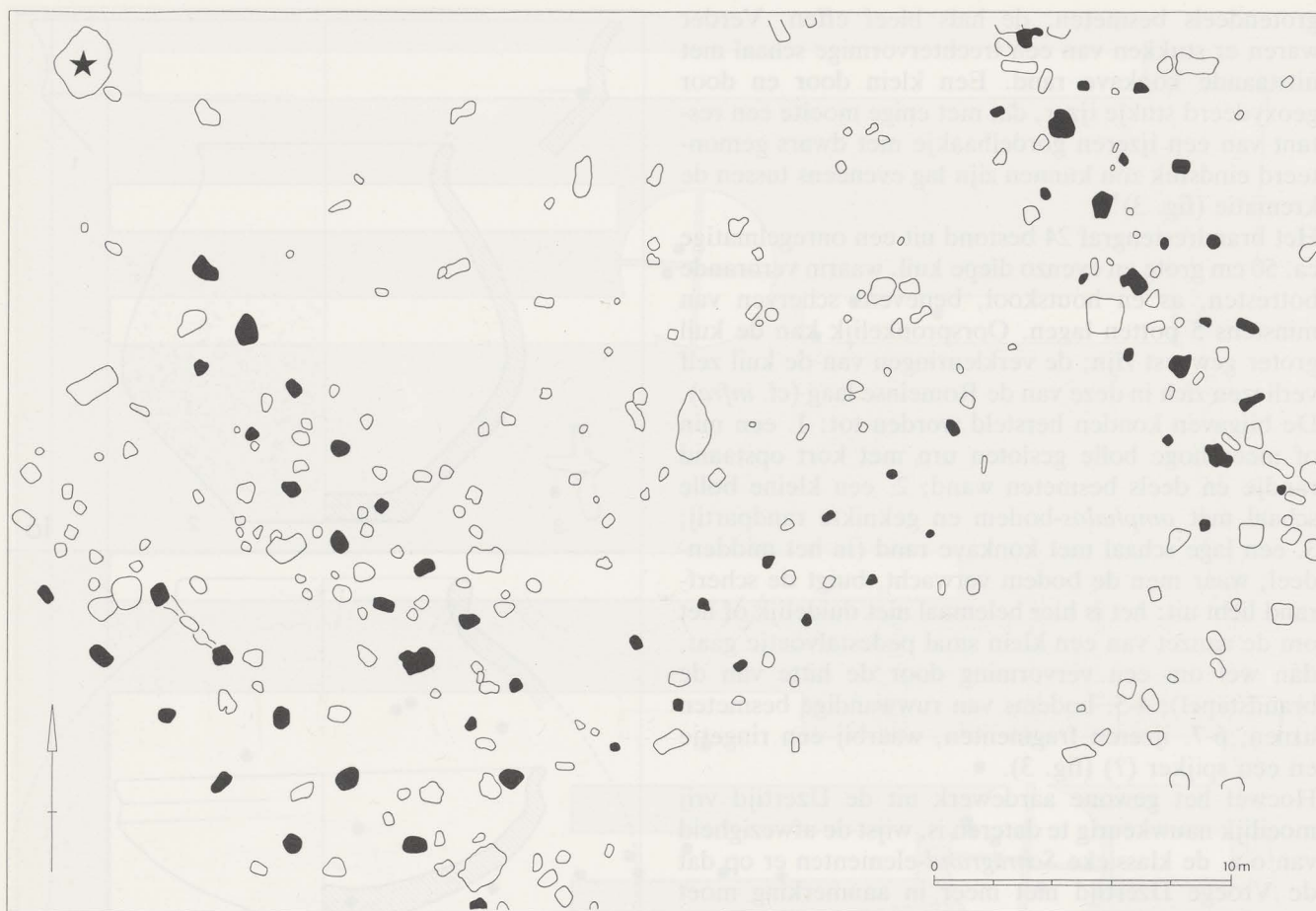

3 Bijgaven uit de brandrestengraven 16 en 24. S. 1/3.

3 Wilhelmi 1976, 48-49. Wegens het fragmentaire karakter van ons stukje, blijft deze vergelijking toch onzeker.

4 Verwers 1972. Van den Broecke 1980 en 1984.

5 Decker 1968, 30-33. Mahr 1967, 83-90, 102-107.

4 Overzichtsplan van de kuilen en paalsporen in de zone met de Romeinse vondsten. (De ster duidt de kleine concentratie aan inv. Wh/110 - cf. fig. 6:1-11).

het terrein onder de humuslaag van het oude bos onmiddellijk het gele zand bereiken, was hier over een oppervlakte van ca. 50×30 m nog een grijsbruin gevlekt pakket aanwezig. Aan de manier waarop zich in en onder deze laag paalsporen en kuilen aftekenden en voortgaand op de massa vondsten die er gerecupereerd werden, kan het moeilijk anders dan om een oud oppervlak gaan. Een aannemelijke verklaring waarom ze enkel in een beperkte zone aanwezig is en elders helemaal ontbreekt, ligt niet voor de hand.

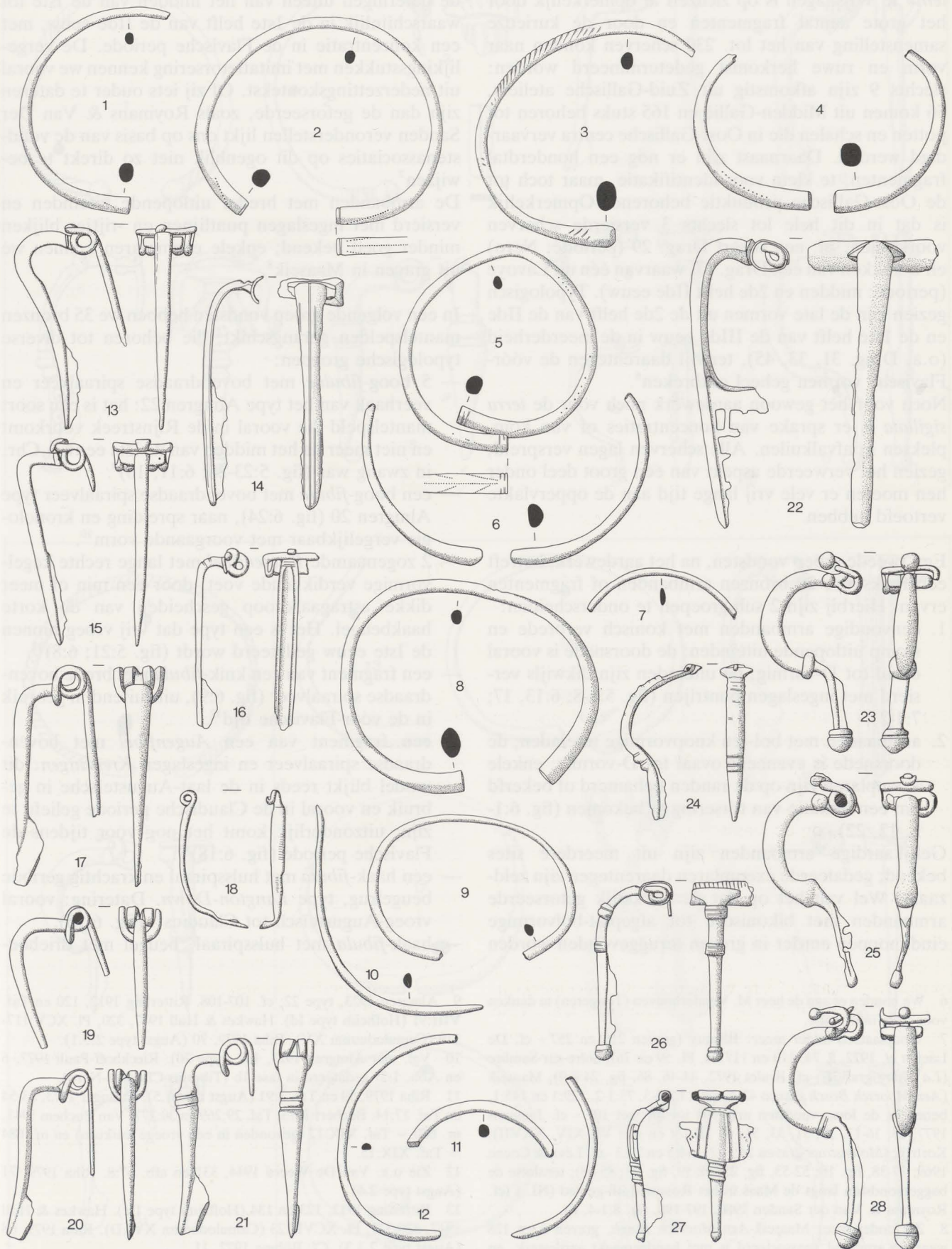
Paalsporen tekenden zich onduidelijk onder de humus in deze Romeinse woonlaag af en bleven al dan niet dieper zichtbaar; andere werden slechts opgemerkt in het gele zand na wegname van de Romeinse laag. Vele van de paalsporen en kuilen waren niet zo duidelijk als we verhoopt hadden en kenmerkten zich zowel in plan als in doorsnede door hun grillig patroon en de zeer vage kleurschakeringen. De bewaarde diepte onder de Romeinse woonlaag bedroeg over het algemeen tussen 20 en 40 cm.

Enkele reeksen paalsporen liggen op vaste afstanden van mekaar en in parallelle rijen (fig. 4). De afstand tussen de palen onderling op eenzelfde alignement bedraagt meestal ongeveer 3 m, de afstand tussen de parallelle rijen varieert tussen 2 en 3 m. Er kunnen 5 dubbele rijen palen met mekaar verbonden worden; hun lengte schommelt tussen 15 en 20 m. Enkele blijk-

baar dubbelgestelde palen kunnen tot een andere constructie behoord hebben. Het is niet duidelijk wat deze constructies te betekenen hebben. Gezien de geringe breedte is het weinig waarschijnlijk dat het om volwaardige en zelfstandige eenheden gaat. Eerder denken we dat deze dubbele rijen de dragende portalen geweest zijn, ter ondersteuning van het gebinte van drieschepige gebouwen met ondiepe wandstructuur. Uit het grondplan zou men bovendien kunnen afleiden dat deze gebouwen tot een en hetzelfde kompleks behoorden en min of meer op mekaar georiënteerd stonden. Aangezien in westelijke richting de graafmogelijkheden op dit ogenblik beperkt worden door een asfaltbaan en verderop door bos en de sporen in de andere richtingen niet kunnen vervolgd worden lijkt er op dit ogenblik weinig kans op een aanvaardbare interpretatie.

De oude Romeinse laag leverde een massa vondsten op van zeer uiteenlopende aard, zo verscheiden zelfs dat een eenvoudige opsomming al voldoende is om de problemen van interpretatie en kronologie te illustreren.

Over het gewone aardewerk kan op dit ogenblik nog niet veel zinnigs verteld worden, aangezien het nog niet is bewerkt. Wel kan dit al voor de *terra sigillata*, die voor identifikatie toevertrouwd werd aan M. Van-

derhoeven (Tongeren). De *terra sigillata* op «de Rietem» te Wijshagen is op zichzelf al opmerkelijk door het grote aantal fragmenten en door de kurieuze samenstelling van het lot. 230 scherven konden naar vorm en ruwe herkomst gedetermineerd worden: slechts 9 zijn afkomstig uit Zuid-Gallische ateliers, 56 komen uit Midden-Gallië en 165 stuks behoren tot potten en schalen die in Oost-Gallische centra vervaardigd werden. Daarnaast zijn er nog een honderdtal fragmenten, te klein voor identifikatie, maar toch tot de Oost-Gallische produktie behorend. Opmerkelijk is dat in dit hele lot slechts 3 versierde scherven voorkomen: nl. een scherf Drag. 29 (periode: Nero) en 2 stukken van een Drag. 17, waarvan één uit Lavoye (periode: midden en 2de helft IIde eeuw). Typologisch gezien zijn de late vormen uit de 2de helft van de IIde en de 1ste helft van de IIIde eeuw in de meerderheid (o.a. Drag. 31, 33, 45), terwijl daarentegen de vóór-Flavische vormen geheel ontbreken⁶.

Noch voor het gewoon aardewerk noch voor de *terra sigillata* is er sprake van concentraties of van complexen in afvalkuilen. Alle scherven lagen verspreid; gezien het verweerde aspekt van een groot deel onder hen moeten er vele vrij lange tijd aan de oppervlakte vertoefd hebben.

Een tweede groep vondsten, na het aardewerk, betreft een reeks van 28 bronzen armbanden of fragmenten ervan. Hierbij zijn 2 sub-groepen te onderscheiden:

1. eenvoudige armbanden met konisch verbrede en stomp uitlopende uiteinden; de doorsnede is vooral ovaal tot D-vormig; de uiteinden zijn dikwijls versierd met ingeslagen puntrijen (fig. 5:1-8; 6:13, 17; 7:1-2);
2. armbanden met bol- en knopvormige uiteinden; de doorsnede is eveneens ovaal tot D-vormig; enkele exemplaren zijn op de randen behaerd of bekerfd om een imitatie van torsering te bekomen (fig. 6:1-2, 12, 22).

Gelijkaardige armbanden zijn uit meerdere sites bekend; gedateerde exemplaren daarentegen zijn zeldzaam. Wel valt het op dat de werkelijk getorseerde armbanden met bikonische tot afgeplat-bolvormige eindknoppen eerder in graven teruggevonden worden

dan deze met imitatiertorsering. Van deze graven lopen de dateringen uiteen van het midden van de Iste tot waarschijnlijk in de 1ste helft van de IIde eeuw, met een concentratie in de Flavische periode. De vergelijkingsstukken met imitatiertorsering kennen we vooral uit nederzettingskontekst. Of zij iets ouder te dateren zijn dan de getorseerde, zoals Roymans & Van Der Sanden veronderstellen lijkt ons op basis van de vondstenassociaties op dit ogenblik niet zo direkt te bewijzen⁷.

De armbanden met breder uitlopende uiteinden en versierd met ingeslagen puntlijnen en -rijtjes blijken minder goed bekend; enkele exemplaren kennen we uit graven in Maaseik⁸.

In een volgende groep vondsten hebben we 35 bronzen mantelspelden gerangschikt, die behoren tot diverse typologische groepen:

- 5 boog-*fibulae* met bovendraadse spiraalveer en veerhaak van het type Almgren 22: het is een soort mantelspeld die vooral in de Rijnstreek voorkomt en niet meer na het midden van de Iste eeuw n.Chr. in zwang was (fig. 5:23-28; 6:11, 16)⁹.
- een boog-*fibula* met bovendraadse spiraalveer type Almgren 20 (fig. 6:24), naar spreiding en kronologie vergelijkbaar met voorgaande vorm¹⁰.
- 2 zogenaamde *Knotenfibel* met lange rechte kegelvormige verdikkende voet, door een min of meer dikke astragaalknoop gescheiden van de korte haakbeugel. Het is een type dat vrij vroeg binnen de Iste eeuw gedateerd wordt (fig. 5:21; 6:8)¹¹.
- een fragment van een knik-*fibula* met brede bovendraadse spiraalveer (fig. 6:9), uitsluitend in gebruik in de vóór-Flavische tijd¹².
- een fragment van een *Augenfibel* met bovendraadse spiraalveer en ingeslagen *Kreisaugen*: dit model blijkt reeds in de laat-Augusteïsche in gebruik en vooral in de Claudische periode geliefd te zijn; uitzonderlijk komt het nog voor tijdens de Flavische periode (fig. 6:18)¹³.
- een haak-*fibula* met hulsspiraal en krachtig geribde beugelrug, type *Langton-Down*. Datering: vooral vroeg-Augusteïsch tot Claudius¹⁴ (fig. 6:15).
- haak-*fibula* met hulsspiraal, beugel met driehoek-

6 We houden er aan de heer M. Vanderhoeven (Tongeren) te danken voor deze informatie.

7 Vindplaatsen onder meer: Blicquy (graven 210 en 257 - cf. De Laet *et al.* 1972, I, 74, 110 en 117; II, Pl. 59 en 76); Solre-sur-Sambre (*La Thure* graf 21 - cf. Brulet 1972, 44-46, 86, fig. 24:8-9); Maaseik (*Aen Moorsch Bosch* graven 43:4, 57:1, 62:2-3, 75:1-2, 129:1 en 145:1, benevens de losse vondsten nrs. 104 tot en met 107 - cf. Janssens 1977, 13, 16-17, 19, 31, 33, 51; pl. III tot en met VI, XIV, XXVII); Kortrijk (*Molenstraat* graven 24:5 (?), 44:5 en 52:3 - cf. Léva & Coene 1969, 37-38, fig. 18; 52-53, fig. 25; 58-59, fig. 28; 85-88); tenslotte de baggerovondsten langs de Maas in het Rossum/Lith-gebied (NL.) (cf. Roymans & Van der Sanden 1980, 197-198, fig. 8:1-4, 6).

8 Zie onder meer Maaseik-*Aen Moorsch Bosch*, graven 3 en 128 waar de armband geassocieerd is met handgemaakt aardewerk, en tenslotte graf 117, waarin ze voorkomen met de bodem van een handgemaakte kom en met een vroege spiraal-boog-*fibula* (cf. Janssens 1977, pl. I, XI en XIV).

9 Almgren 1923, type 22; cf. 107-108. Ritterling 1912, 120 en Taf. VIII:91 (Hofheim type Id). Hawkes & Hull 1947, 320, Pl. XCV:117-119 (Camulodunum XV). Riha 1979, 70 (Augst type 2.5.1).

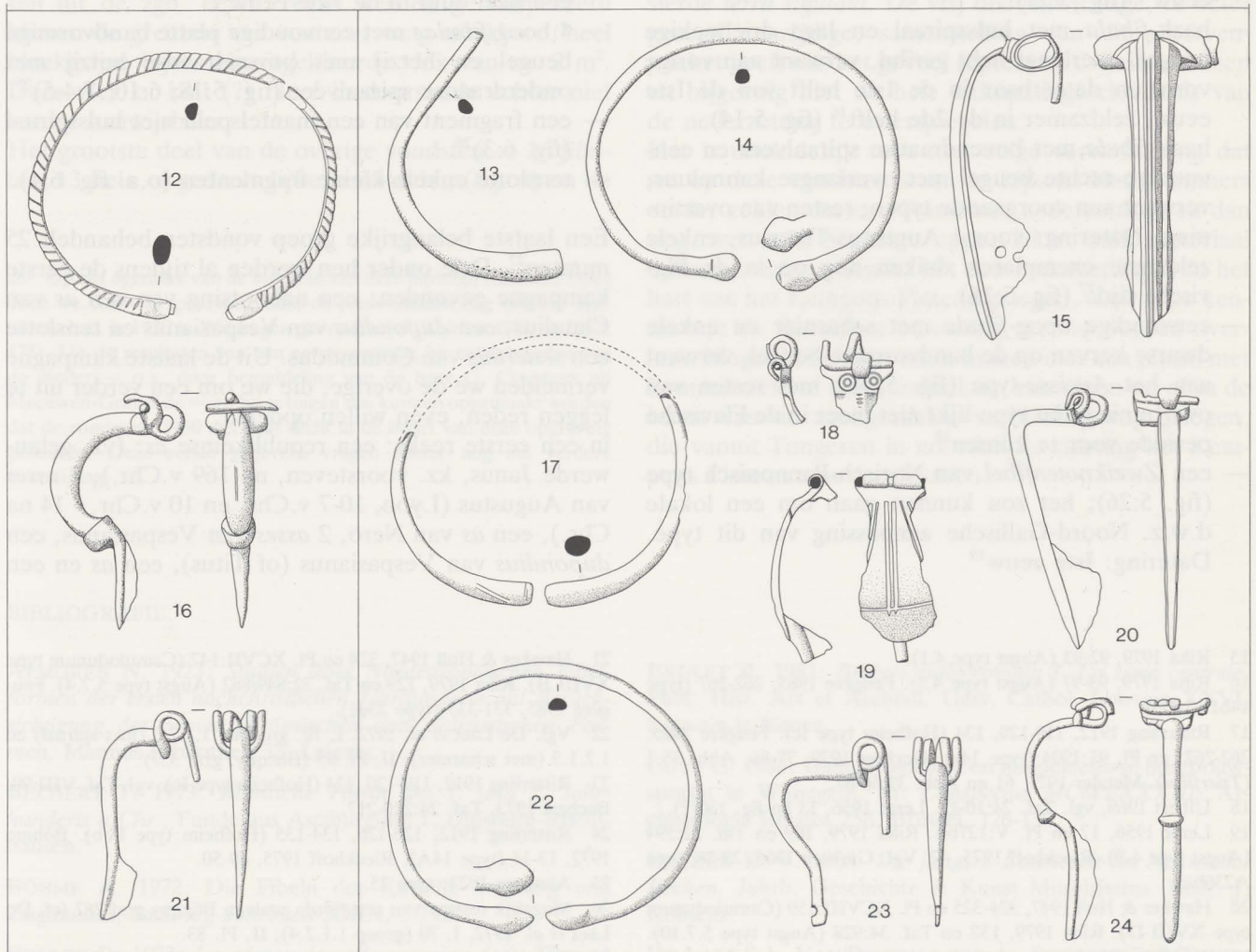
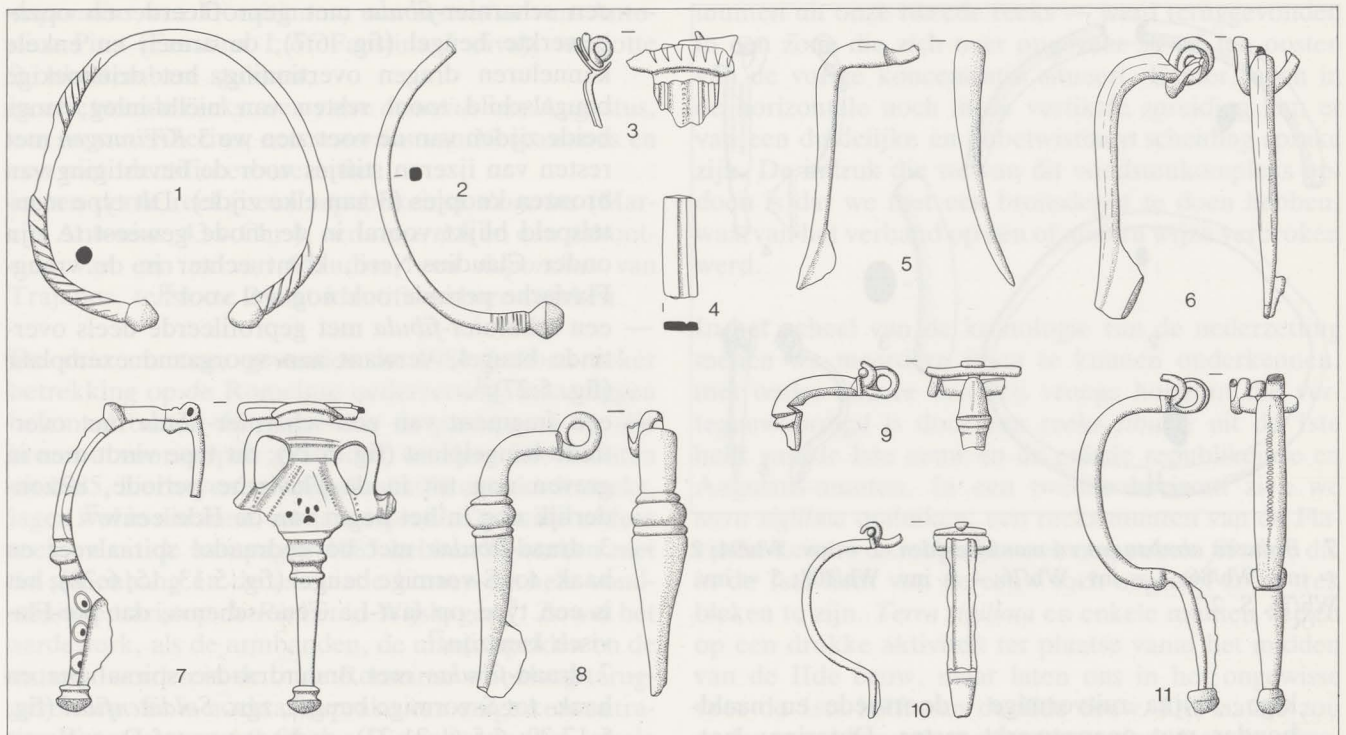
10 Vgl. met Almgren 1923, 107 (type 20). Rieckhoff-Pauli 1977, 6 en Abb. 1:2: gedateerd in fase 1b (Tiberius-Claudius-Nero).

11 Riha 1979, 59 en Taf. 3:91 (Augst type 1.5). Ettlinger 1973, 53-54 en Taf. 17:14. Bechert 1973, Taf. 29:269 en 30:277. Van Buchem 1941, nr. 680 = Taf. XIX:12 (gevonden in een vroege kurkurn) en nr. 684 = Taf. XIX:15.

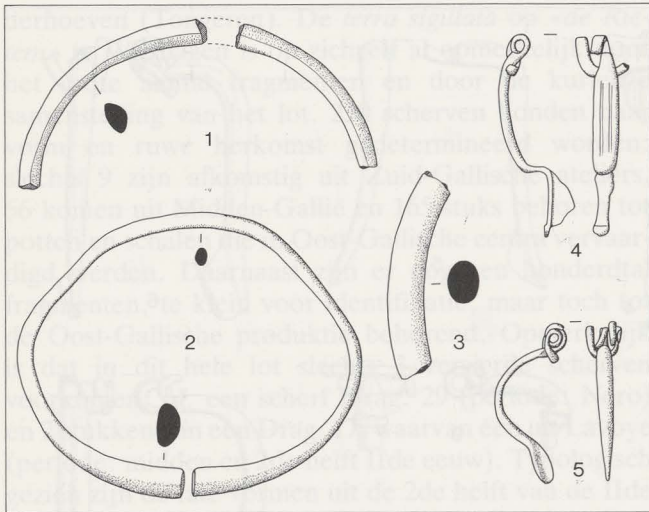
12 Zie o.a. Van De Weerd 1944, 331 en afb. 67:8. Riha 1979, 71 (Augst type 2.6).

13 Ritterling 1912, 123 en 134 (Hofheim type IIc). Hawkes & Hull 1947, 320-321, Pl. XCVI:123 (Camulodunum XVI.D). Riha 1979, 68 (Augst type 2.3.3). Cf. Böhme 1972, 11.

14 Hawkes & Hull 1947, 317-319, Pl. XCV (Camulodunum XII). Riha 1979, 98-101 (Augst type 4.4). Rieckhoff 1975, 44-45.

6 Bronzen armbanden en mantelspelden: 1-11 = inv. Wh/110; 12, 16 en 21 = inv. Wh/73; 13-15, 17-20, 22-24 = inv. Wh/105. S. 2/3.

7 Bronzen armbanden en mantelspelden: 1 = inv. Wh/94; 2 = inv. Wh/86; 3 = inv. Wh/76; 4 = inv. Wh/108; 5 = inv. Wh/75. S. 2/3.

kige - bijna ruitvormige - doorsnede en naaldhouder met opengewerkt raster. Datering: laat-Augusteïsch tot zelfs in het begin van de IIde eeuw¹⁵ (fig. 5:22).

- haak-*fibula* met hulsspiraal en lage driehoekige beugel, overlans licht geribd, verwant aan vorige vorm en dateerbaar in de 1ste helft van de Iste eeuw, zeldzamer in de 2de helft¹⁶ (fig. 5:14).
- haak-*fibula* met bovendraadse spiraalveer en eenvoudige rechte beugel met overlangse kanneluur, verwant aan voorgaande typen; resten van overtinning. Datering: vooral Augustus-Tiberius, enkele zeldzame exemplaren duiken nog op in de Flavische tijd¹⁷ (fig. 5:16).
- eenvoudige boog-*fibula* met scharnier en enkele dwarse kerven op de bandvormige beugel, verwant aan het *Aucissa*-type (fig. 5:24), met resten van overtinning; dat type lijkt niet meer in de Flavische periode voor te komen¹⁸.
- een *Zweiknotenfibel* van Norisch-Pannonisch type (fig. 5:26); het zou kunnen gaan om een lokale d.w.z. Noord-Gallische aanpassing van dit type. Datering: Iste eeuw¹⁹.

- een scharnier-*fibula* met geprofileerde en opengewerkte beugel (fig. 6:7); de armen en enkele kanneluren dragen overtinning, het driehoekige beugelschild toont resten van niëllo-inleg; langs beide zijden van de voet zien we 3 *Kreisaugen* met resten van ijzeren stiftjes voor de bevestiging van bronzen knopjes (3 aan elke zijde). Dit type mantelspeld blijkt vooral in de mode geweest te zijn onder Claudius-Nero, komt echter in de vroeg-Flavische periode ook nog wel voor²⁰.
- een scharnier-*fibula* met geprofileerde deels overtinde beugel, verwant aan voorgaand exemplaar (fig. 5:27)²¹.
- een fragment van een scharnier-*fibula* met overtinde beugelplaat (fig. 6:19); dit type vindt men in graven nog tot in de Flavische periode, uitzonderlijk nog in het begin van de IIde eeuw²².
- 3 draad-*fibulae* met bovendraadse spiraalveer en haak- tot S-vormige beugel (fig. 5:13, 15; 6:20); het is een type op laat-La Tène-schema, dat pre-Flavisch kan zijn²³.
- 7 draad-*fibulae* met onderdraadse spiraalveer en haak- tot S-vormige beugel, zgn. *Soldatenfibel* (fig. 5:17-20; 6:5-6, 21-23), gedragen vanaf Domitianus en vooral geliefd vanaf het einde van de Iste tot een heel eind in de IIde eeuw²⁴.
- 4 boog-*fibulae* met eenvoudige platte bandvormige beugel en hetzij met bovendraadse hetzij met onderdraadse spiraalveer (fig. 5:18; 6:10; 7:4-5)²⁵.
- een fragment van een mantelspeld met hulsspiraal (fig. 6:3)²⁶.
- tenslotte enkele kleine fragmenten (o.a. fig. 6:4).

Een laatste belangrijke groep vondsten behandelt 25 munten²⁷. Drie onder hen werden al tijdens de eerste campagne gevonden: een nabootsing van een *as* van Claudius, een *dupondius* van Vespasianus en tenslotte een *sestertius* van Commodus. Uit de laatste campagne vermelden we de overige, die we om een verder uit te leggen reden, even willen opdelen:

in een eerste reeks: een republikeinse *as*: (vz. gelauwerde Janus, kz. voorstevens, na 169 v.Chr.), 2 *asses* van Augustus (Lyon, 10-7 v.Chr. en 10 v.Chr. - 14 na Chr.), een *as* van Nero, 2 *asses* van Vespasianus, een *dupondius* van Vespasianus (of Titus), een *as* en een

15 Riha 1979, 92-93 (Augst type 4.1).

16 Riha 1979, 93-97 (Augst type 4.2). Feugère 1985, 262-267 (type 14b1b/14b3).

17 Ritterling 1912, 119-120, 134 (Hofheim type Ic). Feugère 1985, 262-267, en Pl. 91:1204 (type 14a). Gechter 1979, 77-86, Abb. 35:1 (*Trierfibel*). Metzler 1977, 61 en Abb. 39:66-67.

18 Ulbert 1969, vgl. Taf. 24:10-12. Lerat 1956, 13 en fig. 130(?).

19 Lerat 1956, 17 en Pl. V:127bis. Riha 1979, 109 en Taf. 22:594 (Augst type 4.9). Rieckhoff 1975, 42. Vgl. Garbsch 1965, 28-28, type A236b/c.

20 Hawkes & Hull 1947, 324-325 en Pl. XCVIII:159 (Camulodunum type XVIII D). Riha 1979, 132 en Taf. 34:928 (Augst type 5.7.10). Mariën 1980, 122, fig. 46: exemplaren met zijknoppen op de voet en niëllo-inleg, uit Claudisch-Neronische grafkontekst. Feugère 1985, 331-335 (type 23d3).

21 Hawkes & Hull 1947, 324 en Pl. XCVII:147 (Camulodunum type XVIII.B). Riha 1979, 129 en Taf. 32:849/862 (Augst type 5.7.4). Feugère 1985, 331-335 (type 23d1).

22 Vgl. De Laet *et al.* 1972, I, 70: groepen 1.1.2.3 (met spiraal) en 1.2.1.5 (met scharnier); II, Pl. 95 (Blicquy, graf 337).

23 Ritterling 1912, 119-120, 134 (Hofheim type Ic); vgl. Taf. VIII:90. Bechert 1973, Taf. 24:210-217.

24 Ritterling 1912, 125-126, 134-135 (Hofheim type IVb). Böhme 1972, 13-14 (type 14A). Rieckhoff 1975, 49-50.

25 Almgren 1923: type 15.

26 Mogelijk restant van een *fibula* zoals in Blicquy graf 287 (cf. De Laet *et al.* 1972, I, 70 (groep 1.1.2.4); II, Pl. 83).

27 De reeks munten werd toevertrouwd aan Mevr. J. Lallemand (Peningkabinet - Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel), die instond voor de identifikatie, waarvoor onze dank.

dupondius van Domitianus, een *sestertius* van Antonius Pius (Faustina I of Faustina I diva), tenslotte 2 onbestembare stukken;

in een tweede reeks: een valse *denarius* van Augustus, een *as* van Tiberius, een *sestertius* van Vespasianus en een niet identificeerbare munt;

in een derde reeks: een republikeinse *denarius* (Marcus Antonius, 43 v.Chr.), een *sestertius* en een nabootsing van een *as* van Claudius, een *dupondius* van Trajanus, tenslotte 2 niet identificeerbare stukken.

De drie munten, gevonden in 1984 hebben zeker betrekking op de Romeinse nederzetting, maar liggen helemaal buiten de zone waar de paalsporen en alle bronzen voorwerpen gevonden werden. Die munten uit 1985, hierboven samengebracht in een derde reeks, lagen wel in die zone, maar verspreid. De beide andere reeksen uit de campagne 1985 hebben te maken met de samenhang en de associatie binnen de hele vondsteninventaris op *de Rietem* in Wijshagen²⁸. Zowel het aardewerk, als de armbanden, de mantelspelden en de munten werden in de oude Romeinse woonlaag teruggevonden. Er is nochtans sprake van enige concentratie. Een groep van 8 *fibulae*, 2 armbanden en enkele kleinere fragmenten (fig. 6:1-11) benevens de 12 munten uit de zgn. eerste reeks werden gerekupereerd binnen de grenzen van een zeer vaag merkbare, heel bleekgrijze bijna wit uitgekleurde vlek van ca. 2 m². Deze vlek of kuil (?) bleef in doorsnede echter niet verder aanwijsbaar.

Het grootste deel van de overige vondsten — 16 *fibulae*, 13 hele of gedeeltelijke armbanden (fig. 5) en de

28 Op het ogenblik van de redactie van deze bijdrage (februari 1986) doen we ook wat speurwerk naar de juiste lokalisering van een zgn. muntschat, in 1930 te Wijshagen gevonden (cf. Thirion 1958 en 1967, 175). Uit de resultaten van een eerste navraag bij nabestaanden van de vinder — o.a. door bemiddeling van de heer G. Creemers uit Meeuwen-Grutrode — en bij getuigen zou kunnen opgemaakt worden dat de vondst uit 1930 wel eens dicht in de buurt van onze opgraving gebeurde. Deze eerste gegevens vragen echter nog om verdere bevestiging.

BIBLIOGRAFIE

ALMGREN N. 1923: *Studien über Nordeuropäischen Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Mannus-Bibliothek 32, Leipzig.

BECHERT T. 1973: *Römische Fibeln des 1. und 2. Jahrhunderts n. Chr.*, Funde aus Asciburgium 1, Duisburg-Rheinhausen.

BÖHME A. 1972: Die Fibeln der Kastelle Saalburg und Zugmantel, *Saalburg Jahrbuch* XXIX, 5-112.

BRULET R. 1972: *La nécropole gallo-romaine de la Thure à Solre-sur-Sambre (Coll. C. Poncelet)*, Centre nat. Recherches Archéol. Belgique - Rép. archéol. B-VII, Bruxelles.

munten uit onze tweede reeks — werd teruggevonden in een zone die zich over ongeveer 50 m² ten oosten van de vorige concentratie situeert. Echter, noch in de horizontale noch in de verticale spreiding kan er van een duidelijke en onbetwistbare scheiding sprake zijn. De indruk die we van dit vondstenkompleks opdoen is dat we met een bronsdepot te doen hebben, waarvan het verband op een of andere wijze verbroken werd.

In het geheel van de kronologie van de nederzetting menen we meerdere fasen te kunnen onderkennen, met onder andere een vrij vroege horizont die vertegenwoordigd is door een reeks *fibulae* uit de 1ste helft van de 1ste eeuw en de enkele republikeinse en Augustus-munten. In een tweede horizont zien we *terra sigillata* opduiken, een reeks munten van de Flavische keizers en mogelijks ook nog enkele *fibulae*, die in de 1ste helft van de eeuw toch nog niet zo in trek bleken te zijn. *Terra sigillata* en enkele munten wijzen op een drukke activiteit ter plaatse vanaf het midden van de IIde eeuw, maar laten ons in het ongewisse voor de 1ste helft van de IIde eeuw. Dit laatste zou onder meer kunnen verklaard worden door de afwezigheid van nauwkeurig dateerbare en zeker van versierde *terra sigillata*. De vrij onevenwichtige, of beter gezegd eenzijdige, samenstelling van dit schervenpakket geeft ons het gevoel representativiteit te missen en bijgevolg niet de hele okkupatiegeschiedenis van de nederzetting te weerspiegelen.

Het is uiteindelijk toch met enige verwondering dat we op deze vondsten staan te kijken. Het is immers eerder zelden dat een Romeinse nederzetting, en dan nog over zo'n beperkte oppervlakte, zulk materiaal oplevert, temeer omdat het een nederzetting is in het hart van het Kempens Plateau gelegen, waar onze kennis van de Romeinse bewoning zeer te wensen overlaat. Mogelijk hebben we te maken met een plaats met commerciële of dienstenfunctie, misschien op of in de buurt van de zoekgeraakte verbindingsweg gelegen, die vanuit Tongeren in noordelijke richting het Kempens Plateau zou doorkruisen.

BRULET R. 1981: *Braives gallo-romain I. La zone centrale*, Publ. Hist. Art et Archéol. Univ. Cathol. Louvain XXVI, Louvain-la-Neuve.

CUYT G. 1984: Gallo-Romeinse en middeleeuwse houtbouwsporen te Wijnegem. In: *Conspectus MCMLXXXIII*, Archaeologia Belgica 258, Brussel, 126-130.

DECKER K.-V. 1968: *Die jüngere Latènezeit im Neuwieder Becken*, Jahrb. Geschichte & Kunst Mittelrheins. Beih. 1, Koblenz.

DE LAET S.J., VAN DOORSELAER A., SPITAEELS P. & THOEN H. 1972: *La nécropole gallo-romaine de Blicquy (Hainaut, Belgique)*, Dissert. Archaeol. Gandenses XIV, Brugge.

- DE LOË A. 1931: *Belgique Ancienne. Catalogue descriptif et raisonné. II. Les âges du métal*, Bruxelles.
- DENS Ch. 1897: Etude sur les tombelles de la Campine, *Ann. Soc. d'Archéol. Bruxelles* 11, 233-255.
- ENGELS A.-M. 1982: *De Brons- en IJzertijdvondsten in Limburg ten Westen van de Itterbeek. Een status quaestionis* (onpubl. licentieverh. K.U.L.) Leuven.
- ETTLINGER E. 1973: *Die römischen Fibeln in der Schweiz*, Handbuch zur Römer- und Merowingzeit, Bern.
- FEUGÈRE M. 1985: *Les fibules en Gaule méridionale de la conquête à la fin du Ve s. ap. J.-C.*, *Revue Archéol. Narbonnaise. Suppl.* 12, Paris.
- GARBSCH J. 1965: *Die norisch-pannonische Frauenracht im 1. und 2. Jahrhundert*, Münchner Beitr. z. Vor- und Frühgesch. 11, München.
- GECHTER M. 1979: Die Anfänge des Niedergermanischen Limes, *Bonner Jahrb.* 179, 1-138.
- HAWKES C.F.C. & HULL M.R. 1947: *Camulodunum. First Report on the Excavation at Colchester 1930-1939*, Reports Research Committee Soc. Antiquaries London XIV, Oxford-London.
- JANSSENS D. 1977: *Een Gallo-Romeins grafveld te Maaseik. I*, *Archaeologia Belgica* 198, Brussel.
- LERAT L. 1956: *Catalogue des collections archéologiques de Besançon. II. Les fibules gallo-romaines*, *Annales litt. Univ. Besançon* III. 1, Besançon-Paris.
- LEVA Ch. & COENE G. 1969: *Het Gallo-Romeins grafveld in de Molenstraat te Kortrijk*, *Archaeologia Belgica* 114, Brussel.
- MAES K. & VAN IMPE L. 1984/5: Oudheidkundige opzoekingen te Wijshagen: opgraving van een begraafplaats uit de IJzertijd, *De Reengenen. Tijdsch. Geschied. & Oudheidk. Kring Meeuwen*, 5 nr. 2, 45-46.
- MAES K. & VAN IMPE L. 1985: Het onderzoek van een prehistorische begraafplaats te Wijshagen (Gem. Meeuwen-Gruitrode, *Archaeologia Belgica*, n.r. 1-2, Brussel, 29-31.
- MAHR G. 1967: *Die jüngere Latènekultur des Trierer Landes*, *Berliner Beitr. Vor- und Frühgesch.* 12, Berlin.
- MARIËN M.E. 1980: *Belgica Antiqua. De stempel van Rome*, Mercatorfonds, Antwerpen.
- METZLER J. 1977: Beiträge zur Archäologie und Numismatik des Titelberges, *Publ. Section Hist. Institut Gr.-Duché Luxemb.* XVI, 13-116.
- RIECKHOFF S. 1975: Münzen und Fibeln aus dem Vicus des Kastells Hüfingen (Schwarzwald-Baar-Kreis), *Saalburg Jahrbuch* XXXII, 5-104.
- RIECKHOFF-PAULI S. 1977: Die Fibeln aus dem römischen Vicus vom Schulz am Neckar, *Saalburg Jahrbuch* XXXIV, 5-28.
- RIHA E. 1979: *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiser-augst*, *Forschungen in Augst* 3, Augst.
- RITTERLING E. 1912: *Das frühromische Lager bei Hofheim i.T.*, *Annalen Vereins Nassauische Altertumsk. & Geschichtsf.* 40, Wiesbaden, (1913).
- ROYMANS N. & VAN DER SANDEN W. 1980: Celtic Coins from the Netherlands and their Archaeological Context, *Berichten Rijksd. Oudheidk. Bodemonderzoek* 30, 173-254.
- THIRION M. 1958: Trouvailles de monnaies romaines à Wijshagen, *Rev. Belge Numism. & Sigillogr.* 104, 166-167.
- THIRION M. 1967: *Les trésors monétaires gaulois et romains trouvés en Belgique*, *Cercle Etudes Numismat. Trav.* 3, Bruxelles.
- STROOBANT L. 1908a: Bracelets de l'âge du bronze trouvés à Grobbendonk (Anvers), *Bull. Acad. r. Archéol. Belgique* 162-164 (= *Taxandria* 5, 129-132).
- STROOBANT L. 1908b: Découverte d'une villa romaine à Grobbendonk, *Bull. Acad. r. Archéol. Belgique*, 67-74.
- ULBERT G. 1969: *Das frühromische Kastell Rheingönheim. Die Funde aus den Jahren 1912 und 1913*, *Limesforschungen* 9, Berlin.
- VAN BUCHEM H.J.H. 1941: *De fibulae van Nijmegen. I. Inleiding en kataloog*, Bouwstenen voor een Geschiedenis van Nijmegen, Nijmegen.
- VAN DEN BROECKE P. 1980: Bewoningssporen uit de IJzertijd en andere perioden op de Hooidonksche Akkers, Gem. Son en Breugel, Prov. Noord-Brabant, *Analecta Praehist. Leidensia* XIII, 7-80.
- VAN DEN BROECKE P. 1984: Nederzettingssporen uit de IJzertijd op De Pas, gem. Wijchen, *Analecta Praehist. Leidensia* XVII, 65-105.
- VAN DE WEERD H. 1944: *Inleiding tot de Gallo-Romeinse archeologie der Nederlanden*, Antwerpen.
- VERWERS G.J. 1972: *Das Kamps Veld in Haps in Neolithikum, Bronzezeit und Eisenzeit*, *Analecta Praehist. Leidensia* V, Leiden.
- WILHELMI K. 1976: Der Kreisgraben- und Brandgräberfriedhof Lengerich-Wechte (Kr. Steinfurt) 1970-1973, *Bodenaltertümer Westfalens* 15, Munster, 1-92.